

**УМАНЩИНА В ЕКОНОМІЦІ ТА ТОРГІВЛІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Досліджується економічний розвиток Уманщини, як значного і особливого регіону півдня Київщини, переконливо доводиться його особливість як високорозвинутого сільськогосподарсько-торгівельного району.

Ключові слова: Уманщина, економічний розвиток, торгівля, регіональна історія, Правобережна Україна.

У період розбудови Української держави, відновлення історичної правди та комплексного вивчення історичного досвіду зростає інтерес до регіональної історії. І це закономірно, - підкреслюють сучасні історики, - оскільки в науковій літературі, з одного боку, поки-що недостатньо розкрита більшість питань історичного минулого українського народу на регіональному рівні; а з іншого - наукові розвідки регіонального характеру виступають засобом з'ясування особливостей окремих територій України як системоутворюючих чинників, які значною мірою впливали і впливають на життєдіяльність спільнот у межах історично сформованих регіонів із характерними для них природним та соціокультурним середовищем й взаємодією географічних, економічних, демографічних і інших факторів [1,с.12]. На необхідність та особливе значення наукового осмислення регіональності в історичному контексті України та можливості регіонального підходу до вивчення минувшини вказує професор Я.В.Верменич, яка розробила теоретико-методологічні основи регіональної історії [2]. Як з'ясувалося, регіональні аспекти української історії є найменш вивченими, тому науковий інтерес до них є цілком закономірним.

У річище регіональних досліджень органічно вплітається дослідження Уманщини, що являла собою досить своєрідний регіон на межі прадавньої осілости і кочового степу. Її територія простягалася широкою смугою, що розділяла лісостепові і степові простори Правобережної України, і завдячуючи географічному розташуванню та природно - кліматичним особливостям, завжди була густозаселеною. Різноманітне і поліконфесійне її населення витворило оригінальну народну культуру, розвивало традиційні форми господарювання, мало жваві торгівельні зв'язки і було активним учасником ринкових відносин загальнодержавного масштабу.

Метою даної розвідки є узагальнення розпорошених по різних джерелах відомостей про місце Уманщини в економічному розвитку Правобережної України початку ХХ століття та визначення пріоритетних напрямів розвитку господарства даного регіону в зазначений час.

Упродовж ХІХ і в перші десятиліття ХХ ст. місто Умань було адміністративним центром однойменного повіту, який серед 12-ти повітів Київської губернії був третім за величиною площі і другим за чисельністю населення. Уманський повіт займав південну частину Київської губернії загальною площею 3 783,3 кв. верст і, за даними 1900 року, на його території проживало 322 638 осіб [3,с.143]. В місті Умані у цей час мешкало 28 628 осіб і серед міст губернії воно було четвертим за чисельністю населення (Київ - 247 432 осіб, Бердичів – 53 134 особи, Черкаси - 2 919 осіб). Тобто це була досить густонаселена частина Київської губернії.

Природно - кліматичні умови південної Київщини були сприятливими для розвитку господарства. Рельєф території Уманського повіту характерний певною строкатістю: плоскогір'я прорізани численними ложбинами, балками і ярами тягнуться в різних напрямках з доволі помітним схилом місцевості в південно-східному напрямку, в бік течії р. Ятрань. Великі рівнинні площі практично відсутні, хоч зовсім близько починаються херсонські степи. Грунт у даній місцевості складають темний суглинок і чорнозем. Глибина ґрунтових вод, в залежності від згадуваного рельєфу, є досить різною. Кліматичні умови були цілком задовільними для сільсько-господарського виробництва. Згідно спостережень, що проводились упродовж 1886-1895 рр., в м. Умані в середньому випадало 496 мм. опадів в рік, до того ж, максимум опадів припадав на літні місяці. Середня річна температура складала близько 7,5 ° С. Тут непогано дозріває виноград, гарні урожаї дає кукурудза і т.д. [4,с.5].

Переважаючими сільськогосподарськими культурами на території Уманського повіту були озимі пшениця та жито. За даними найбільш благополучного 1913 року, посівна площа пшениці складала 50 453 дес. На ній було висіяно 451 130 пудів посівного матеріалу, а зібрано 6 010 679 пудів врожаю. Засів однієї десятини становив 8,9 пудів, а урожай вона дала 119,1 пуд. Жита у тому ж році на 36 748 дес. було висіяно 347 175 пудів, а зібрано 3 818 019 пудів. Висіяних на одній десятині 9,4 пуда дали урожай 103,9 пуда зерна. Зернові культури використовувались і як харчові, і як технічні культури. Зібрана солома (а це 9 621 701 пуд у 1913 році) доповнювала кормову базу тваринництва [5,с.18]. Саме хліборобство і тваринництво були основою господарства населення Уманщини.

Так як сільськогосподарське виробництво було основою торгівельної сфери, то є необхідність звернутися і до інших кількісних параметрів його характеристики.

Ще в час складання проекту положення про звільнення селян від кріпацтва (в середині XIX ст.) Київську губернію, відповідно до родючості ґрунтів та їх урожайності, було поділено на три смуги. Місцеве положення 19 лютого 1861 року (яке конкретизувало механізм здійснення аграрної реформи 1861 року стосовно місцевих особливостей) здійснило більш детальний поділ на чотири смуги. До того ж, перша і третя розрізнялися не стільки своїми природними умовами, скільки економічними (близькість до Дніпра і розвиток цукрово-бурякової промисловості). Тоді до третьої смуги були включені території Бердичівського, Липовецького, Уманського повітів, а також - південна частина Сквирського, Васильківського і Київського повітів [6,с.20]. Та не дивлячись на віддаленість від Дніпра, і в цій третій смузі економічні показники були добрі, а відтак і активними були торгівельні відносини.

За даними 1911 року, найбільші відправки зерна з цього регіону здійснювалися по лінії Цвітково – Христинівка. Зокрема із Звенигородського та Уманського повітів вивезено 1 379 тис. пудів хліба. По відвантаженню пшеничного борошна відзначалися міста Київ, Бердичів (651 тис. пуд.) та Умань (481 тис. пуд.). Найбільша відправка житнього зерна була зафіксована в таких містах: Шпола (225 тис. пуд.), Звенигородка (222 тис. пуд.), Тальне (249 тис. пуд.), Біла Церква (201 тис. пуд.) та Умань (176 тис. пудів). Значними обсягами характеризувалась відправка пшеничних та житніх висівок, що були супутнім продуктом мукомельного промислу і свідчили про значний його розвиток. У 1911 році з Умані продано 194 тис. пудів висівок. З південних повітів Київщини, саме з Уманського у тому ж році було вивезено найбільше проса (з Уманського - 209 тис. пудів, з Канівського - 123 тис. пудів, з Васильківського - 109 тис. пудів) [6,с.20-27].

Що стосується інших зернових культур, то їх виробництво та продаж характеризувались такими параметрами. Ячмінь займав п'яте місце серед зернових хлібів Київської губернії. Головними районами вирощування та продажу ячменю в губернії були Уманський та Звенигородський повіти. Максимум відвантажень його дають такі станції: Шпола (570 тис. пуд.), Тальне (419 тис. пуд.), Умань (320 тис. пуд.) і Звенигородка (149 тис. пуд.). Гороху з Уманського повіту відправляли 327 тис. пудів. А квасолі, бобів і чечевиці, головним регіоном вирощування яких був теж Уманський повіт, вивезли у 1911 році 255 тис. пуд., в т.ч. із з.-д. станції «Умань» - 131 тис. пудів. Чи не найбільше на території Уманського повіту вирощувалось і маку - 36 тис. пудів. З Умані було продано 15 тис. пудів. Гречки з Умані у 1911 році продано 19 тис. пудів. Був Уманський повіт і головним районом вирощування кукурудзи в Південній Київщині. Цієї насінневої культури у 1911 році було продано з Уманщини 69 тис. пудів, в т.ч. зі станції «Умань» відвантажено 40 тис. пудів.

Підсумовуючи статистику вирощування та продажу зернових культур у перші десятиліття XX ст. з території південної Київщини, варто відзначити, що серед експорту зернових вантажів з Південно-Західного краю на першому місці була Київська губернія. З її території екпортувалось 58,6 % усього товарного хліба названого регіону Російської держави. Значна його кількість, як свідчать вищенаведені цифрові показники, вирощувалась і перероблялася в Уманському повіті. За даними 1913 року, в повіті діяло 7 великих товарних млинів. Тобто Уманський повіт в сільськогосподарському відношенні був потужною базою вирощування та експорту хліба.

На земельних угіддях Уманського повіту вирощували і цукрові буряки. У перше десятиліття XX ст. середньорічний експорт цієї технічної культури з Уманщини становив 680 тис. пудів. (Для порівняння: із Звенигородського повіту екпортувалось 559 тис. пудів). Лісостепова зона Київщини в економічному відношенні характеризувалась як цукробуряково-пшеничний район. Задовольнивши власні потреби, товаровиробники розгорнули широку

.....
систему експорту товарного хліба та цукрових буряків. У п'ятирічний період (1905 -1909 рр.) потік сільськогосподарської продукції на головні хлібні ринки - Миколаїв, Кенігсберг, Одесу - був безперервним. По Уманській залізничній лінії у Кенігсберг вивозилось 1 853 тис. пудів, в Одесу - 1 707 тис. пудів і в Миколаїв - 1 161 тис. пудів [6,с.18].

Окрім торгівлі сільськогосподарською продукцією, не менш розвиненою і прибутковою була торгівля продуктами тваринництва. Хоч сформувалось твердження про те, що тваринництво не отримало високого розвитку на території Київської губернії, все ж його продукти в сукупності складали доволі солідні обсяги експорту. Найпоширенішою була торгівля великою рогатою худобою в живій вазі та у переробному вигляді (м'ясо, молоко, кості, шкіри тощо). За даними на 1911 рік, в цілому з території Київської губернії було експортовано 57 тис. штук великої рогатої худоби, в т.ч. - 13 тис. штук з Уманського повіту, що становило 22,8 % від загальної кількості. У вирощуванні і продажі свиней знову виділялися Бердичівський (8 тис. штук) та Уманський (5 тис. штук) повіти. До того ж, саме із залізничної станції «Умань» найбільше серед інших повітових міст вивозилось свинини і сала - 1,3 тис. пудів щорічно. Живі птиці продавалось з Уманщини 12 тис. пудів. А по продажу яєць -попереду знову станції Уманського повіту (152 тис. пудів). Місто Умань давало 87 тис. пудів яєчного експорту (для прикладу: м. Звенигородка - тільки 54 тис. пудів). Отже, і в торгівлі продукцією тваринництва Уманський повіт виділявся серед інших повітів Київської губернії.

Традиційно прибутковою галуззю було винокуріння та продаж винно-горілчаної продукції. У 1905-1909 роках в Київській губернії працювало 70 винокурних заводів, які за п'ять років виготовили 3 880 тис. відер 40° спирту (це було 5-е місце в Російській імперії). Із цих 70-ти заводів - 5 знаходились на території Уманського повіту. В середньому щорічно вони викурювали 4 930 тис. відер спирту [7].

Окрім цукрових та винокурних заводів, на території Уманського повіту діяли і інші підприємства, що виробляли товари купівлі-продажу. В цілому розвиток промисловості можуть схарактеризувати такі дані: на 1913 рік в місті Умані діяли 19 промислових підприємств, в Уманському повіті - 33. Вони виробляли продукції: в місті - на 921 тис. руб., в повіті - на 16 578 рублів. Зайнятими у промисловому виробництві були: у місті - 362 особи, в повіті - 3 151 особа. Ці цифрові показники є дещо скромнішими у порівнянні із обсягами сільськогосподарського виробництва та продажу сільськогосподарської продукції, але вони дають підстави характеризувати означений регіон як зону сільськогосподарсько-промислової із розгалуженою системою торгівельних відносин та шляхів.

У 1913 році регіон навколо м. Умані характеризувався як обширний багатий і, головне, доволі ізольований від інших торгівельних впливів. Середньорічний торгівельний оборот складав 5,3 млн. руб. В самому місті Умань, завдячуючи знаходженню тут Окружного Суду та низки кредитних закладів, укладалася і фінансувалася велика кількість торгівельних і сільськогосподарських угод. Місто було одночасно вивізним і розподільчим пунктом.

Окрім експортування товарної продукції з Умані та повіту, органи місцевого самоврядування та торговий люд в повітовому центрі, містечках та великих селах влаштовували ярмарки та базари. За даними 1911 року, ярмарки проводились: в Умані - кожного вівторка, в с.Ладжинка - кожного другого понеділка, в містечках Покотилове і Торговиця - кожного вівторка і кожної другої неділі (відповідно), а в селі Маньківка ярмарочними днями були 4-е січня, 25-е березня, 9-е травня, 15-е червня, 26-е вересня і 4-е грудня, а базари відбувалися щовівторка. Базари відбувалися і в таких населених пунктах Уманського повіту: в с. Кузьмина Гребля - кожного другого понеділка, міст. Дубова - щочетверга, с.Бабанка - щонеділі, міст. Тальне - щовівторка, міст. Іванька - щочетверга, міст. Буки - щонеділі, міст. Шаулиха - кожен другий понеділок, с.Вороне - щовівторка, міст. Христинівка - щовівторка і в с.Циберманівка - щочетверга. У 15-ти населених пунктах Уманського повіту відбувалися більші чи менші ярмарково-базарні дійства, в ході яких здійснювалося багато торгівельних угод.

Як видно з наведених статистичних показників, Уманський повіт у зазначений час виділявся з-поміж інших повітів в губернії і величиною площі, і густотою населення, і показниками економічного розвитку. Природно - кліматичні умови півдня Київщини створювали сприятливі умови для сільськогосподарського виробництва. Великі посівні площі давали високі врожаї, що створювало кормову базу і для розвитку тваринництва. Так як сільськогосподарське виробництво було високопродуктивним, то жвавою була і торгівельна діяльність. Місто Умань було одним з найбільших в губернії експортером борошна, висівку ,

Наукові записки

.....
проса, ячменю, бобових культур, маку, гречки, кукурудзи, які вирощувались на території повіту. Землі Уманського повіту давали високі врожаї і цукрових буряків. Розвиненою була торгівля і продуктами тваринництва, і винно-горіччаними виробами. Отож, Уманщина являла собою багатий сільськогосподарсько-промисловий район, який в силу віддаленості від Києва та Одеси, та завдячуючи наявності в м.Умані Окружного Суду, різного роду банково-кредитних установ, існував як самодостатній економічний осередок, що вирізняло його не тільки в Київській губернії, а у всій Правобережній Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Філінюк А.Г. Регіональні особливості розвитку Правобережної України на межі XVIII - XIX ст.// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип.13. Серія: Історія: Збірник наукових праць/ За заг.ред.проф. П.С.Григорчука. -Вінниця, 2008.-С. 12-18.
2. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу. Монографія. - К., 2001. – 232 с.
3. Киевский календарь Юго-Западного края на 1900 г. - К., 1900. – 640 с.
4. Ярошевич А.Н. Очерки экономической жизни Юго-Западного края. Вип.IV.-К., 1911. – 45 с.
5. Урожай 1913 года в Европейской и Азиатской России/ Статистика Российской империи. Издание ЦСК Мин. Вн. Дел. Год 31-й. - С.-Петербург, 1913.-131с.
6. Ярошевич А.Н. Производительность сельского хозяйства и производительные районы Киевской губернии// Очерки экономической жизни Юго-Западного края. - К., 1911. - Т.3 - 53с.
7. Ярошевич А. Винокурная промышленность Киевской губернии// Труды Комиссии по изучению хозяйств Юго-Западного края. Вип.1.- К., 1912. - С.4-15.

Ю.И.Бодров УМАНЩИНА В ЭКОНОМИКЕ И ТОРГОВЛЕ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЕ НАЧАЛА XX ВЕКА.

Исследуется экономическое развитие Уманщины, как значительного и особенного региона южной Киевщины, убедительно доказывается его особенность как высокоразвитого сельскохозяйственно - торгового района.

Ключевые слова: Уманщина, экономическое развитие, торговля, региональная истории, Правобережная Украина .

U.I. Bodrov UMAN REGION IN THE ECONOMICS AND TRADE OF RIGHT BANK UKRAINE AT THE BEGINNING OF 20-TH CENTURY

Economic development of Uman Region as a significant and special region of Southern Kyiv region is researched, its peculiarities as highly developed agricultural region is proved.

Key words: economic development, trade, regional histories, Right-bank Ukraine

УДК 94 (477. 43/44): 663. 52

Ю.А. Зінько, А.К. Лисий

ПЕРШІ ПІВСТОЛІТТЯ В ІСТОРІЇ БАРСЬКОГО СПИРТЗАВОДУ

У статті досліджено питання заснування Барського спиртзаводу, подаються прізвища його перших власників, перераховується нескладне обладнання, описується процес куріння горілки, її вплив на соціально-політичні процеси в 1917 р. у заштатному містечку.

Ключові слова: винокуріння, гуральня, спирт, спиртзавод, горілка, градус, державна монополія.

Історія будь-якого продукту — чи то сільськогосподарського, чи промислового — є частиною історії діяльності людини, історії умов матеріального життя суспільства. Таким чином, досліджуючи виникнення або походження, виробництво того чи іншого продукту, ми даємо відповідь на питання про те, як створювались умови матеріального життя суспільства, на якому ступені розвитку з'явився той чи інший продукт і чому. Це дає можливість поглибити наше розуміння такого важливого фактору в історії людини й суспільства, як умови матеріального буття суспільства, і краще зрозуміти виробничі відносини, що виникають у процесі виробництва. Історія продукту, таким чином, – одна із складових історії в цілому, первинний елемент, «цеглина», з яких споруджено «будівлю» історії людського суспільства.